

**ЛЮБОВ'Ю ЗАСІЯНЕ ПОЛЕ
(ІСМАЇЛ МУФТІЙ-ЗАДЕ ПРО РОЛЬ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ
ДЛЯ КРИМСЬКИХ ТАТАР)**

Лариса Йосипівна Корольова

В статье рассматривается вопрос о том, какое значение русскому языку уделял выдающийся крымскотатарский деятель конца XIX – нач. XX века Муфтий-заде.

Ключевые слова: реформатор, деятель, образование

У статті розглядається питання про те, яке значення надавав російській мові видатний крымскотатарський діяч кінця XIX – поч. XX століття І. Муфтії-заде.

Ключові слова: реформатор, діяч, освіта.

The article deals with the issue of attention that the outstanding Creantatar activist of the late 19th – early 20th cc paid to the Russian language Ismail Mufti-zade.

Key words: reformer, leader, education

Складність суспільно-політичного життя кінця XIX – початку XX ст., гостра ідейно-політична боротьба, яка охопила політику, економіку і культуру, впливали на формування світогляду людей всіх націй і народностей. Ці зміни, звичайно, торкнулися і кримськотатарських діячів, серед яких почесне місце посідає І. Муфтії-заде.

До історії кримськотатарського народу Ісмаїл Муфтії-заде ввійшов як політик, громадський діяч, реформатор народної освіти, автор «Нарису військової служби кримських татар з 1783 по 1899 рр.»

Упродовж свого нелегкого життя він свідомо стояв на варті культури свого народу, боровся за його соціальні і політичні права.

Визнаний творець, патріот, просвітитель, депутат Державної Думи Російської імперії III скликання формувався під впливом великого діяча кримськотатарського народу Ісмаїла Гаспринського, з яким його єднала не лише співпраця, а й щира дружба.

Протягом 36 років І. Муфтії-заде перебував на військовій службі, яку закінчив у квітні 1893 року, отримавши звання полковника.

Народився Муфтії-заде в знатній інтелігентній сім'ї у м. Євпаторії. Батько – генерал-майор Батир Челебі Муфтії-заде, будучи людиною всебічно розвинутою, намагався дати своїм дітям належну освіту і виховати в них почуття особистої гідності та національної гордості.

Талант офіцера і особисту хоробрість Муфтії-заде виявляв завжди. Своім прикладом він заклав міцні підвалини для подальшого існування кримськотатарського війська.

Закінчивши військову службу з великими почесностями, свій життєвий досвід, великий талант відає суспільно-політичній та просвітницькій діяльності.

Перш за все, йому хотілося сказати правдиве слово про героїчну військову службу кримських татар упродовж багатьох років. З-під його пера виходить «Нарис військової служби кримських татар з 1783 по 1899 рр.» [1]. Цією безсмертною працею Муфтії-заде подав творчий приклад і кликав до праці тих, хто мав намір розповісти читачеві історію кримськотатарських воїнів, а також зберегти для майбутнього все те, що довелося побачити й пізнати особисто.

За велику самовіддану працю відставного полковника І. Муфтії-заде було обрано депутатом Державної Думи Російської імперії III скликання.

Одним важливим напрямом роботи його у Державній Думі була боротьба за реформи системи національної народної освіти, так як освіта високо цінувалася за будь-яких часів і у всіх народів. Для цього він не шкодував ні часу, ні зусиль, ні коштів, даючи прийдешнім поколінням щодо цього чудовий приклад.

Отримавши широкі повноваження, І. Муфтії-заде глибоко занурювався у повсякденні потреби навчального закладу. Погодився щорічно вносити для функціонування ремісничого класу при Сімферопольській татарській вчительській школі 200 крб. готівкою.

Цікаві пропозиції цього попечителя щодо розвитку та збільшення кількості навчальних дисциплін. Муфтії-заде опікувався й поліпшенням навчальних корпусів, домагався збільшення кількості учнів у цих закладах. За його підтримки Сімферопольська татарська вчительська школа перетворилася на важливий елемент у системі народної освіти кримських татар.

Маючи великий досвід у справі організації навчальних закладів для дітей мусульман, Ісмаїл Муфтії-заде та його однодумці запропонували громадськості новий тип народного навчального закладу – «мектебе-руштіє». Це була важлива проміжна ланка у системі народної освіти

кримських татар. Ця ланка давала підстави стосовно реформування всієї системи навчальних закладів. При її введенні ця система ставала ще стрункішою і виглядала так: мектебе-мектебе-руштіє-медресе. Безперечно, що ця реформа була не тільки зовнішня, але й внутрішня. Навчання в таких школах проводилося за новим «джадидистським» способом навчання. В цих школах належна увага приділялася вивченню російської мови. На жаль, цей тип шкіл був знищений адміністрацією Таврійської губернії. Муфтії-заде намагався стати на заваді цьому, але влада не врахувала його зусиль.

Організована ним у другій половині 90-х р. XIX ст. Кримська благодійна громада для допомоги бідним мусульманам переймалася і питаннями розповсюдження просвіти серед талановитої кримськотатарської молоді. Не випадково редакція кримськотатарської газети «Терджиман» вважала, що ця організація «поставила собі за мету справу догляду та просвіти мусульман». На думку І. Гаспринського, цей факт вказував «на пробудження та роботу думки і прагнень до покращення». Довгий час саме І. Муфтії-заде очолював цю благодійну громаду. Про її важливість та своєчасність свідчить те, що шляхом кримських мусульман пішли їх одновірці з інших регіонів Російської імперії. Такі громади були створені у Санкт-Петербурзі, Астрахані, Казані, Касимові, Семіпалатинську, Уфі, Терській області та інших містах.

Історію кримськотатарського народу кінця XIX – поч. XX ст. неможливо уявити без життя та діяльності таких видатних мислителів – політичних діячів, як Ісмаїл Гаспринський та Ісмаїл Муфтії-заде. Це воістину дві золоті зорі кримськотатарського народу, шире світло яких до цього часу є провідним маяком до волі для свого народу, так як вони відкривали нові шляхи до його освіти, намагалися розповсюджувати російську мову як серед дітей, так і їх батьків.

Вчитаймося в їхню діяльність, в їхнє життя і відчуємо, як наповнюються «кримськотатарським змістом» такі категорії, як «національні почуття», «національні традиції», якого нового змісту набувають національні цінності інших народів у контексті вітчизняної культури і як цінує кримський татарин споріднені культури, в котрих він вбачає благодатні джерела для збагачення власних духовних цінностей.

Коріння діяльності І. Муфтії-заде в народі. Народ, його історія, в основі якої неупокорене прагнення до свободи, його неповторна мова – ось джерела, що постійно живили його щедрий талант.

Отже, внесок І. Муфтії-заде у розвиток та реформування просвіти кримських татар є суттєвий. Саме ця людина, беззастережно віддана рідному народові, намагалася всіма силами сприяти розповсюдженню просвіти та впровадженню російської мови серед кримськотатарського населення губернії. Досвід його роботи має бути взірцем для сьогоденних заможних та впливових осіб, які мають можливість допомагати відродженню національної школи у Криму.

Муфтії-заде великого значення надавав друкованому слову, всіляко підтримував ідею І. Гаспринського стосовно створення мусульманської друкарні, був один з перших передплатників газети «Терджиман»[2].

10 квітня 1883 р. на сторінках цієї газети говорилось: «Приступая к изданию нашей газеты, просим читателей иметь в виду, что русский текст соображается с оборотами тюркской речи и понятиями мусульман в отношении святости и серьезности всего печатного» [3].

Редакція газети «Терджиман» ухвалила рішення про випуск цієї газети і російською мовою, так як «среди мусульман есть немало таких, которые тюркского языка не понимают... Благодаря русскому языку, часть этих мусульман тоже может следить за жизнью и мыслями русских мусульман»[4].

Більше десяти років Муфтії-заде був почесним попечителем Сімферопольської татарської вчительської школи. Завдяки його зусиллям і коштам, цей навчальний заклад здобув значних успіхів у вихованні та навчанні дітей мусульман [5].

Освіта кримських татар має багатовікову історію - починається ще з 1266 року, коли в Солхаті (тепер Старий Крим) діяли вищі духовні училища.

Цінним є те, що в цих училищах належна увага приділялася ідеям давньогрецьких мислителів Сократа та Аристотеля, вивченню таких навчальних дисциплін, як риторика, логіка, філософія, арифметика, астрономія, арабська мова, засвоєнню законодавства.

Але нові умови життя вимагали значних змін у вдосконаленні освіти.

Із Ялти Хатиб Аджи-Абибулла повідомляв, що його бентежить гірка думка про плачевний стан виховання та навчання кримських татар, у багатьох країнах вже функціонували нові навчальні заклади, в яких, дякуючи новим методам, діти вивчали не тільки свою рідну мову, а й мови інших народів. «Я бачив, що в 9-10 років можна ґрунтовно пройти багато наук і вивчити декілька мов. Нещасливий стан наших сохт дуже жахливий тому, що кращі роки життя - від 10 до 25 років - вони витрачають на вивчення арабської граматики» [6].

Цю думку цілком і повністю поділяв І. Муфтії-заде, який неодноразово наголошував на тому, що знайомство кримських татар із розвинутою російською культурою було позитивним явищем, але не слід забувати і те, що в царській Росії освіта була тісно пов'язана з ідеологією та

політикою панівного режиму, де все «інородне» не визнавалося. Велика роль у цій важливій справі відводилася навчальним закладам, де діти могли б чути російське слово, знайомитися з творами російських митців. «1-го декабря вся Россия поминала день столетия кончины писателя Фонвизина... Для нашего общества фонвизинский смех как раз впору и современен. Наши беки, князья, ханумы, смеясь, поучились бы многому»[7].

Кримськотатарські діячі високо цінували творчу спадщину О.С. Пушкіна, зазнаючи, що слава його «перешла границы своей обширной родины и коснулась слуха и сердца всего человечества»[8].

Знати твори цього великого митця Росії - велика честь, так як «всё написанное ... может быть с пользой и с удовольствием прочтено всеми людьми, без различия рас и верований... мы, русские, мусульмане должны чувствовать А.С. Пушкина, мы должны знать его, мы должны читать и понимать его прекрасные творения» [8].

Після приєднання Криму до Росії значні кошти виділялися на освіту дітей кримських татар, про це свідчить ціла низка мектебів, медресе та інших навчальних закладів. Навчання у цих закладах відбувалося рідною мовою, але велику увагу приділяли вивченню російської мови.

Муфтії-заде неодноразово наголошував, що кримські татари не тільки люблять і розмовляють своєю рідною мовою, вони шанобливо ставляться і до мов інших народів, особливо до російської, але навчатися рідною мовою значно легше. У Казані видано «Повний російсько-татарський словник з додатком іноземних слів», які вжито як наукові терміни. Словник складено татарським вченим-просвітителем Абдуль-Каюмом Насировим [9].

На сторінках заснованої Гаспринським газети Переводчик – «Терджиман» з'являються статті, де ставиться питання про освіту кримських татар, особливо гостро стало питання про новометодну школу, яку мали відкрити у Бахчисараї як зразкову. В цій школі вивченню російської мови відводилось належне місце. За станом здоров'я Ісмаїлу Гаспринському це здійснити не вдалося, цю прекрасну ідею втілили в життя його однодумці.

На засіданнях Таврійського губернського земства, членом якого був Муфтії-заде, неодноразово розглядалося питання про те, щоб у татарській початковій школі починати навчання розмовної російської мови не з другої половини першого року навчання, а з початку другого року.

За два роки учні зможуть так оволодіти російським мовленням, що в школах буде можливість цілу низку навчальних дисциплін викладати виключно російською мовою, а в 3 та 4 відділеннях всі предмети викладати тільки російською мовою. Уроки співів у молодших класах можна було б замінити уроками російської каліграфії.

Ті діти кримських татар, які закінчуватимуть одноштанні школи з 4-річним навчанням, фактично будуть грамотними стосовно російської мови, і їх знання з усіх загальноосвітніх дисциплін можуть значно підвищуватися.

Як ми вже зазначали, полковник Муфтії-заде, будучи Почесним попечителем Сімферопольської татарської учительської школи, багато зусиль зусиль доклав для впровадження російської мови не тільки в цьому, а й в інших навчальних закладах, в яких навчалися діти кримських татар.

Діяльність І. Муфтії-заде – борця за красу нового дня для кримськотатарського народу – треба серцем відчувати, розумом осягати.

Нові й нові покоління кримських татар приносять низький уклін і любов сердець Муфтії-заде, який був виразником почуттів свого народу, всеохоплюючим талантом, що поєднував у собі героїзм військового, рішучість політика, наполегливість реформатора народної освіти, популяризатора російської мови серед кримських татар з допитливим розумом дослідника, з багатою особистістю – яскравою, різногранною, з особливим чаром людської привабливості.

Безперечно, і діяльність Муфтії-заде, й сама його людська особистість потребують осмислення як у контексті сьогоденного життя, так і в контексті кримсько-татарської духовності – в минулому і в майбутньому, так і в контексті історії кримськотатарського народу на такому його невичерпно трагедійному терені.

Муфтії-заде – одне з найбільших прав кримських татар на міжнародну повагу. В цьому праві немає жодного образливого слова для інших націй. Воно все, від початку до кінця, написано любов'ю до всіх народів, до всіх людей на Землі...

Сьогочасна світова історія небагато може назвати діячів такого широкого дихання, такої дерзновенності думки й сміливості шукань, які були притаманні Муфтії-заде. Самою своєю природою він відкривач, експериментатор, утворювач нового, виразник прагнень і сподівань свого народу, популяризатор російської мови і російської культури серед мусульман.

Литература:

1. Муфтий-заде И. Очерк военной службы крымских татар с 1783 по 1899 гг.//Известия Таврической учёной архивной комиссии. – Симферополь, 1899. – № XXX.

2. И.Гаспринский (1851-1914) Сборник документов и материалов /Сост. В.Ю. Ганкевич. – Херсон: Отделение историко-культурных проблем юга Украины института искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М.Т. Рылского НАН Украины, 1994. – С. 74, 77.
3. От редакции //Терджиман. – 1883.- 10 апреля.
4. Редакция «Терджимана...» //Терджиман. – 1905.-18 января.
5. Аирчинская Р. Муфтий-заде и меценаты //Голос Крыма. – 1997.- 10 января. - № 2; Обычный вечер //Терджиман. – 1315.- 25 шаабан (1898.- 06 января.- № 1).
6. Из Ялты Хабит Аджи Абибулла //Терджиман. – 1885.От редакции //Терджиман. – 1883.- 10 апреля.
7. 1-го декабря вся Россия //Терджиман. – 1892.-10 декабря.
8. Александр Сергеевич Пушкин //Терджиман. – 1899.-26 мая.
9. В Казани издан... //Терджиман. – 1892.- 8 ноября.